

בנין עם ישראל – להיות בעלי צודה

א) בפרוס חג הפסח, עלינו להתבונן מהי העבודה המוטלת עלינו בזמן הזה. ובודאי שהדרך לעמוד על תוכן עבודה זו הוא לברר את המעשה שאירע לאבותינו במצרים וכיצד זכו הם לגאולה, וללמוד ממנו סימן לבנים, במה יעסקו הדורות הבאים אחריהם כדי לקנות המעלות שהם סגולת המועד של זמן חירותנו.

והנה כתוב בתורה (דברים ד, כ) וְאַתְּכֶם לִקַּח ה' וַיּוֹצֵא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבְּרָזִל מִמִּצְרַיִם לְהִיּוֹת לוֹ לְעַם נִחְלָה כִּיּוֹם הַזֶּה. הרי לנו שתכליתה של גלות מצרים היא לטהר ולצרף את כלל ישראל, שיהיו 'עם נחלה', דהיינו שיהיו סגולתו של הקב"ה, ממלכת כהנים וגוי קדוש המוכנים לקבלת התורה ולהיות ראויים להשראת השכינה.

ב) ויש לתמוה, שהנה שבעים הנפש שירדו למצרים היו בחיר האבות ושבטי י-ה ובני ביתם - יעקב ובניו ומשפחתם, היסוד של הבנין הגדול והמפואר של כלל ישראל. ובפשטות היה נראה לנו, שהמהלך הנכון לבנות את המשפחה החשובה הזו לאומה שלימה המוכשרת לקבלת התורה ולהשראת השכינה בתוכם, הוא להושיב אותם במקום רחוק מיישוב בני אדם, שיהיו יכולים לעסוק בהתבוננות בגדלות הקב"ה בקדושה ובטהרה, ושם יחנכו את בניהם והדורות אחריהם להיות עובדי ה' ויראי שמו תחת השפעתם של גדולים ושלמים מנהיגי האומה, ועל ידי זה עם ישראל יבנה באופן מתוקן וראוי.

אולם הקב"ה עשה ההיפך מזה. הגלה את שבעים הנפש למצרים מקום השטוף בכל טומאות העולם, עבודה זרה וזנות. ולא עוד, אלא שבפרשת עריות כתוב (ויקרא יח, ג) "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו". ופירש רש"י שם וז"ל, מגיד שמעשיהם של מצרים וכו' מקולקלים מכל האומות, ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן הכל, עכ"ל. הרי שהקב"ה הושיב את בני ישראל במקום הגרוע ביותר בכל העולם כולו. וכן מצינו (עי' יחזקאל כג, כ) שהנביא אומר שהמצריים דומים לבהמות, ומשוה אותם לסוסים וחמורים. וקשה, אם רצונו של הקב"ה היה שנהיה עם נחלה למה שם אותנו במקום טומאה והשחתה, וכי זו היא הדרך לגדל 'ממלכת כהנים וגוי קדוש'.

ג) ויש לחזק את הקושיא הנ"ל. שהנה אם ירידתם של ישראל למצרים היתה לתכלית בנין האומה, כפי הנראה תכלית זאת לא הצליחה לצאת אל הפועל. ואף שנתרבו במנינם משבעים נפש לששים רבוא, אבל במדרגתם הרוחנית ירדו פלאים. הרי בשעת קריעת ים סוף אמרו המלאכים (מכילתא בשלח פרשה ו) "הללו עובדי עבודה

זרה והללו עובדי עבודה זרה", שאף בני ישראל היו עובדי עבודה זרה כמו המצריים. וידוע מאמר האריז"ל, שבני ישראל במצרים שקעו במ"ט שערי טומאה, ואילו נשאר במצרים עוד רגע, היו נכנסים לשער הנ' ונשקעים לגמרי בכח הרע של מצרים, ולא היו יכולים לצאת עוד. וכבר מצינו מעין דבריו ברמב"ם שכתב (פרק א מהל' עבודה זרה הלכה ג) וז"ל, עד שארכו הימים לישראל במצרים, וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן וכו', וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר, וחזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן וכו', עכ"ל. והיינו שבני ישראל כמעט חזרו להיות כאחת מאומות העולם. גם הרמח"ל (דעת תבונות סימן קמו) כתב אודות הקושי הרוחני בגלות מצרים, וז"ל, ותראי כי גלות מצרים ודאי לא היה כגלות ההוא לפניו ולאחריו, שהיו ישראל משוקעים בעבודה, ולא היתה תורה, ולא היו ישראל אומה נבדלת בחוקותיה ומצותיה כיום הזה, ולא היו בני אדם מכירים שמו של האדון ב"ה, עכ"ל.

הרי מבואר בדברי רבותינו, שמלבד מה שסבלו בני ישראל ממצרים מקושי השעבוד, באמת גלות מצרים היתה סכנה גדולה לרוחניותם, שכמעט נאבד יחודו של עם ישראל מהאומות. ואם כן נשאלת השאלה הנ"ל ביתר שאת ויתר עז, אם הקב"ה שלח אותנו למצרים כדי להכין ולהכשיר אותנו להיות לו לעם נחלה, ממלכת כהנים וגוי קדוש מקבלי התורה שדרכם תשרה שכינתו בעולם, לפום ריהטא נראה שגלות מצרים לא הגיעה אל תכליתה ומטרתה, כי לא התרוממו ברוחניות במצרים אלא הושפלו.

(ד) ונראה לבאר, שהנה יש לעמוד למה קבעו אנשי כנסת הגדולה את שמו של חג הפסח - 'זמן חירותנו', הרי לא נעשינו בני חורין ביציאת מצרים אלא נעשינו עבדים להקב"ה. בכל רגע ורגע מחיינו אנו תחת ממשלתו יתברך, משעת הקימה בבקר ועד שעת השינה בערב - ואף על השינה עצמה יש הלכות. אפילו מחשבותינו והרגשותינו הן תחת שליטת התורה, ואין לנו שום רגע ושום תחום שאנו בני חורין. הן אמת שייצאנו מתחת ממשלתו של פרעה הרשע לממשלתו של המלך הגדול הטוב והמטיב לכל, אמנם איך שייך לקרוא לנו 'בני חורין', ולמה נקרא חג הפסח 'זמן חירותנו'.

(ה) אמנם ביאור הדברים כך הוא. לכל אדם יש שני חלקים - חלק הגוף, עם כל הכחות הגשמיים הכלולים בו, והנפש, שהיא באמת חלק א-לוה ממעל, ועל ידה האדם מחובר ומקושר אל הקב"ה. והנה האדם השומע רק אל גופו והולך אחר תאוותיו והרגשותיו, כבר כתב הרמב"ם (מור"נ ח"ג פ"ח) שהרי הוא כבהמה ממש. מה שקובע עליו שם 'אדם' הוא רק כששכלו שולט על גופו ומנהיג אותו.

והנה הרמב"ם במורה נבוכים בכמה מקומות קורא לגוף האדם 'חומר', ולנשמתו קורא 'צורה'. ונראה להעמיק בשתי הגדרות אלו. 'חומר' הוא כמו חתיכת עץ בעלמא, שאין לה שום תכלית וכיוון, עד שיבא האומן ויתן בה 'צורה' - הוי אומר יתקנה לכלי שיכולים להשתמש בו, וזהו צורתו של הדבר. וכן הוא בגופו ונשמתו של האדם. הגוף לבדו הוא חומר, אין לו שום תכלית מצד עצמו, ורק הנשמה נותנת לו את צורתו כאשר היא שולטת עליו ומדריכה אותו. ואדם כזה - שנשמתו מנהלת ומנהיגה את גופו - הוא הנקרא 'בעל צורה'. ורק בעל צורה הוא האדם באמת, כי מלבד זאת הוא כבהמה בעלת שכל.

ובאמת מעלה זו שייכת דוקא לישראל, שרק הם בעלי הצורה, שמשליטים את נשמתם על גופם. ולכן אמרו בגמרא (עבודה זרה ע, א), אמר לי איסור גיורא, כי הוינן בארמיותן, אמרינן יהודאי לא מנטרי שבתא, דאי מנטרי שבתא, כמה כיסי קא משתכחי בשוקא, ע"כ. והיינו, שאין הגוי יכול להאמין שהישראל מניח ארנקי מלא מעות בשוק, ואינו נוטלו משום איסור שבת. כי דבר זה אי אפשר אלא למי ששכלו מושל על כחותיו הגשמיים - 'בעל צורה'.

זהו עומק מאמרם ז"ל (יבמות סא, א) "אתם קרויים אדם ואין אומות העולם קרויים אדם". וקשה, למה אומות העולם אינם נקראים אדם. אמנם ביאור הדברים הוא כנ"ל, שהאדם האמיתי הוא רק מי שנפשו שולטת על גופו, ורק ישראל יש להם מעלה זו. ואף שלעתיד לבוא גם הגויים יעבדו את ה', וכמו שאנו אומרים בתפילת ראש השנה "זיעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם", אמנם כל זה יהיה מכח ישראל, שהם יורו לכל העולם את הדרך לעבוד את ה' באמת, וכלל ישראל הם 'בעלי הצורה' של כל המין האנושי, שהם הקובעים את הכיוון ואת התכלית של כל הבריאה.

ו) לפי דברינו נוכל להבין מדוע פסח נקרא 'זמן חירותנו', והיאך נעשינו בני חורין בכניסתנו תחת עבדותו של הקב"ה. הנה נקודת החילוק בין עבד לבן חורין היא, שאצל עבד אין משמעות לרצונותיו שלו, ואינו יכול לעשות אלא מה שרבו מצווה אותו. אבל בן חורין שולט על עצמו, ויכול לנהל את חייו כפי רצונו.

על פי הגדרה זאת נמצא, שמי שאינו בעל צורה הרי הוא עבד גמור, כי גופו שולט עליו ומושכו אחר תשוקותיו ותאוותיו, ואין בכחו להתגבר ולשלוט עליהם. אבל בעל צורה, שהגביר כח נפשו על גופו, הוא הוא בן החורין האמיתי, שיכול לבחור במה שהוא רוצה באמת, ואינו נגרר בעל כרחו אחרי תאוותיו כצאן לטבח. לכן מי שרוצה לצאת לחירות עולם, ראשית דרכו היא להשליט שכלו על חומריותו, כדי להיעשות 'בעל צורה'.

והנה המצרים היו בעלי חומר גמורים, שלא הניחו כלל את שכלם לנהל את גופם, אלא מסרו את עצמם לגמרי ביד תאוותם ורצונם הגשמי. ורצו למשוך את ישראל אחריהם ולהשפילם ממעלת 'אדם', שגם ישראל יהיו מסורים תחת יד גופם. אמנם לא הצליחו בזה כלל, וכבר העידה התורה שמכל אלפי רבבות בני ישראל שהיו שרויים במצרים, רק אשה אחת נכשלה בעריות באונס. ואף שכל הסביבה במצרים היתה סביבה של טומאה, כלל ישראל לא איבדו את מציאותם הפנימית שהם 'בעלי צורה', המשליטים את חלק הנשמה האלקית על חלק הגוף הגשמי. ואדרבה, על ידי זה שישראל לא נכנעו למצרים בענין זה, התחזקו ובנו את עצמם יותר להיות גדולים ושלמים במעלה זו של 'בעלי צורה'.

(ז) אשר על כן שם הקב"ה אותנו דוקא במצרים, המקום הגרוע והמקולקל בעולם, כי על ידי זה נבנה כחם הפנימי של כלל ישראל. ואף שגם ירדו פלאים במצרים, שעבדו עבודה זרה והגיעו אל מ"ט שערי טומאה, מכל מקום ירידה זו לא היתה אלא מבחוץ, כמאמר הכתוב (שיר השירים א, 1) "אל תראוני שאני שחרחרת, ששזפתי השמש", שכל הטומאה והקלקול לא נגעו בעומק פנימיותם, ואדרבה, באותה שעה נעשו טהורים ומזוקקים, ראויים להיות מקבלי התורה.

(ח) ומהם אנו למדים מהי עבודתנו בימים אלו - להשליט את נפשנו על גופנו, כדי שנהיה בני חורין אמיתיים - בעלי צורה המכירים את תפקידנו ותכליתנו, ולא נמשך אחר הרצונות והתאוות הגשמיים. ואף שאנו נמצאים בגלות אמריקה, שכל כולה הוא הרדיפה אחר הבלי העולם, אבל אם נחזיק מעמד לשלוט על עצמנו, אזי פנימיותנו תלך ותגדל, ותהיה הגלות לנו לכור הברזל המכשיר אותנו להיות לו עם נחלה, ממלכת כהנים וגוי קדוש, ואז נזכה ל'בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל'.

קריעת ים סוף – גמר הגאולה

(א) בחג הפסח יש שני ימים טובים - יום טוב ראשון, שאנו חוגגים להזכיר את עיקר היציאה, ושביעי של פסח, שנקבע זכר לקריעת ים סוף. אמנם עלינו להתבונן בתוכן עניינם של שני חלקי גאולה אלו, ובזה נזכה להבין גם את עבודת היום בימים טובים אלו.